

Srečo Dragoš

ETIKA V SOCIALNEM VARSTVU ALI SOCIALNOVARSTVENA ETIKA?

Etika na področju socialnega varstva je potrebna, vprašljivo pa je, ali socialno varstvo potrebuje kakšno svojo in posebno (od drugih drugačno) etiko. *Etika v socialnem varstvu je etika poklicev* (oz. njihovih izvajalcev), ki delujejo na področju socialnega varstva. To etiko zagotavljajo kodeksi posameznih poklicev. Kako je etika kodirana v posamezni profesiji, pa je v izključni pristojnosti te profesije. In sicer zlasti iz naslednjih dveh razlogov:

- ker je le iz notranje logike posamezne profesije sploh lahko razvidno, kateri etični poudarki so ustrezni za dejavnost, ki jo profesija opravlja, in

- ker je le na podlagi temeljnega diskurza, okrog katerega se strukturira konkretna profesija, mogoče kodirati tako etiko, ki enotno zavezuje njene nosilce ne glede na različnost njihovih delovnih mest. Ker je torej specifičnost poklicne etike v tem, da se nanaša na zahteve določenega poklica, njena splošnost pa v tem, da je uporabna na vseh delovnih mestih, kjer se profesionalci zaposlujejo, lahko to specifičnost in splošnost in najustreznejšo kombinacijo med njima najbolje določi le posamezna profesija. Tudi kodeksi profesionalne etike, ki kodificirajo te kombinacije med specifičnim in splošnim, so zato v pristojnosti zgolj tiste profesije, na katero se nanašajo. Z drugimi besedami: ni nobene druge instance, ki bi od zunaj oz. od zgoraj določala ali korigirala etiko neke profesije. Celó v skrajnem primeru, ko bi (hipotetično) obstajal kakšen kodeks profesionalne etike, ki bi navajal na kršitev človekovih pravic v tolikšni meri, da bi bil potreben poseg sodišča, lahko tovrsten poseg izhaja le iz zakonodajnega, ne pa iz moralnega

vidika, tj. z vidika državno-pravnih, ne pa moralnih norm.

Če pa potrebo po etičnem ravnanju profesionalcev oz. profesionalk na področju socialnega varstva razumemo na način, kot da je potrebna neka *posebna etika*, ki je (v kakršnemkoli smislu) drugačna od vseh drugih poklicnih etik, potem je treba pri morebitni izdelavi takšnega „socialno-varstvenega“ kodeksa najprej razčistiti zlasti naslednja tri vprašanja:

1. Katere so (če sploh so) tiste *specifične* etične dileme, ki so značilne za strokovno delo z ljudmi na področju socialnega varstva, ki pa hkrati niso značilne za delo socialnih delavcev, psihologov, sociologov, pedagoških, pravnih idr. delavcev oz. delavk, ko se ti zaposlujejo na *drugih* področjih? Pri iskanju odgovorov na to vprašanje je treba izhajati iz tega, da niso vse dileme, ki so pomembne (za delo v socialnem varstvu), hkrati že etične in jih torej ni mogoče reševati s kodeksom etike, kot je tudi res, da niso vse etične dileme (v socialnem varstvu) pomembne v tem smislu, da bi bile rešljive zgolj s kodeksom etike. Primer: ena od vsakdanjih dilem, v kateri se znajde strokovnjak, zaposlen v socialnem varstvu, je lahko naslednja — kako pomagati človeku v materialni stiski, če je ta npr. večja od dajatev, ki mu po zakonu pripadajo? Tovrstni (banalni, a resnični) primeri, v katerih imamo na eni strani prosilca pomoči, ki si ne more sam zagotoviti materialne varnosti iz razlogov, na katere ne more vplivati, na drugi strani pa imamo profesionalca, ki prav tako ne more ponuditi ustrezne pomoči zaradi okoliščin, na katere tudi ne more vplivati — ti primeri so gotovo *etični*

problem par excellence, ki je možen le v socialnem varstvu. Če delavec opravlja poklic, katerega namen je pomagati ljudem, v takih delovnih okoliščinah, da ne more pomagati ljudem, je taka situacija z vidika njegovega poklica gotovo tudi etično problematična. Toda strokovnjak lahko v takem položaju *etično* razreši svoj problem le tako, da npr. zamenja službo, pač glede na to, kje bi utegnili biti njegovo delo učinkovitejše (ni sicer gotovo, da je ta rešitev učinkovita, gotovo pa je etična). Drug način ukrepanja pa je, na primer, zavzemanje za korekcijo zakonodaje na socialen ali socialno-političen način (tj., z argumenti stroke) ali na povsem političen način (npr. lobiranje). Skratka: etični problem strokovnjaka, tj., problem, ki ga izvajalec kakšnega poklica z vidika tega poklica čuti kot etični problem, se lahko rešuje tudi na drugačne načine, ki niso nujno rešljivi samo s kodeksom, sploh pa ne *zgolj* s kodeksom.

2. Naslednja problematičnost posebnega kodeksa na področju socialnega varstva pa bi bila v njegovem *vsebinskem* razmerju do drugih kodeksov. V socialnem varstvu se namreč uporablja toliko kodeksov, kolikor je poklicev, ki delujejo na tem področju. Zato je izdelava dodatnega kodeksa za področje socialnega varstva v osnovi možna le na dva načina: da tak kodeks prevzame (pobere) vse tisto, kar je dobrega v vseh ostalih poklicnih kodeksih, da torej okrepi tiste poudarke iz njih, ki bi bili izrecnega pomena za socialno varstvo. Drug možen način pa je, da se zaradi domnevnih posebnosti etične problematike (socialnovarstvenega področja) z novim kodeksom korigirajo slabosti obstoječih poklicnih kodeksov, oziroma, da se vnesejo neke nove zahteve, ki jih kodeksi drugih poklicev sploh ne vsebujejo.

Mislim, da sta oba pristopa zgrešena. Po prvi rešitvi, ki bi le povzela (poudarila) elemente drugih kodeksov, bi bil nov kodeks za socialno varstvo *zgolj* nekakšen eklektičen skupni imenovalec vseh ostalih, pri tem pa ne bi bilo jasno niti to, v čem je njegova posebnost. V najboljšem primeru bi s tem dobili kodificirana načela, ki z vidika posameznih poklicev (oz. njihovih kodeksov) sicer ne bi bila sporna, hkrati pa tudi ne bi bila nič

novega. Profesionalci bi se še naprej sklicevali na svoj kodeks (tj., na kodeks svoje profesije) tako kot doslej, „Kodeks“ za socialno varstvo pa bi predstavljal mrtev tekst, za katerim ne bi stala nobena matična profesija in v katerem ni nobene izrecno razvidne logike, ki bi ga utemeljevala. V drugem primeru, ko bi nov kodeks izhajal iz pomanjkljivosti obstoječih (poklicnih) ter zato vnašal povsem nove vsebine, pa bi se zaostriло vprašanje prioritete med njimi (ki se postavlja že pri prejšnji rešitvi, le da ne tako ostro).

3. Vprašanje prioritete med „socialnovarstvenim“ kodeksom in vsemi ostalimi je vprašanje prvenstva med njimi v *vrstnem*, *statusnem* (hierarhičnem) in *časovnem* smislu. To pomeni naslednje dileme: je delovno področje socialnega varstva z vidika morebitnih etičnih posebnosti drugačne vrste, kot so profesionalna področja (področje socialnega dela, psihološko, sociološko, pedagoško, pravno, medicinsko... področje) — naravnost rečeno: mora imeti delavec v socialnem varstvu drugačno moralo (drugačne etične temelje) kot socialni, psihološki, sociološki idr. delavec? Osebo menim, da ne (edino področje udejstvovanja, katerega izvajalci se sklicujejo na posebno etiko, ki je drugačna od vseh drugih, je dejavnost krščanske Caritas). Naslednje vprašanje prioritete se nanaša na status med kodeksi: je sploh sprejemljivo (in izvedljivo), da ima kodeks za socialno varstvo drugačen status od vseh drugih? Če ima nižjega, je nesmiselno, da sploh obstaja, če ima enakega, ostaja vprašanje kolizije nerešeno, če naj ima višjega, pa bi to pomenilo prostovoljno podreditve vseh profesionalnih etik (kodeksov, profesij) področju socialnega varstva. To pa ni mogoče. Na enak način gre tudi za problem časovne prioritete: kdo naj ugotavlja in sankcionira kršitve etike v socialnem varstvu? Kdo naj to naredi najprej in kdo najpozneje (tj., na zadnji instanci)? Edini, ki izrecno opozarja na zadnji dve vprašanji (v komisiji za etiko pri Socialni zbornici), je Marjan Grušovnik.² Strinjam se z njim, da je to eno osrednjih vprašanj zastavljenega projekta; ob rešitvi, ki jih ponuja (22. paragraf), pa opozarjam na naslednji razmislek:

² Marjan GRUŠOVNIK (1994), Načela, ki jih je treba upoštevati pri izdelavi etičnega kodeksa delavcev socialnega varstva. Delovni material Socialne zbornice.

• Je v rešitvi upoštevana avtonomija posameznih strok(ovnih etik)?

• Je dosežen (oz. sploh možen) konsenz posameznih strokovnih združenj o predlagani rešitvi?

• So (bodo) pri oblikovanju te rešitve sodelovali formalni predstavniki posameznih profesij?

• Ali lahko „Etična komisija Socialne zbornice Slovenije obravnava tudi kršitve posameznih poklicnih kodeksov“ v primerih, ko bi bile kršene „določbe poklicnega kodeksa, katerega profilu poklica pripada kršitelj“, kot zahteva ponujeni predlog?³ Je lahko zbornica sploh kompetentna za kaj takega, sploh pa — je lahko celo bolj kompetentna (in torej bolj avtoritativna) od pristojnih razsodišč pri posameznih poklicnih združenjih?

Ni se mogoče izogniti vtisu, da gre pri teh vprašanjih in nasploh pri problemih, na katere opozarjam (v točkah 1, 2 in 3), za tiho *nezaupnico posameznim strokam*, da so zmožne z lastno strokovno logiko utemeljiti etične standarde za dejavnost svojih delavcev in delavk. Česa takega sicer članom omenjene komisije pri Socialni zbornici za zdaj ni mogoče očitati — opozarjam pa na probleme, ki se z vso ostrino odpirajo v njihovem projektu *posebnega kodeksa etike* za socialno varstvo in ki po mojem mnenju neizogibno peljejo v konfrontacijo s posameznimi profesionalnimi logikami. Zato je lahko učinek tega projekta, če se bo nadaljeval, prav nasproten njegovemu namenu.

Zdi se, da je „izvirni greh“ tega projekta zbornice v prvi točki 77. člena Zakona o socialnem varstvu, ki izrecno zavezuje Socialno zbornico, da „sprejme kodeks etike delavcev na področju socialnega varstva ter ukrepa ob njegovem kršenju“. Verjetno je to glavni razlog nastanka projekta, ki pa je v osnovi zgrešen (tako razlog kot projekt). Da bi se izognili slepi ulici, predlagam naslednjo interpretacijo sporne zakonske zahteve iz omenjenega člena: kodeks na področju socialnega varstva lahko pomeni, da Socialna zbornica sprejema vse kodekse posameznih profilov, ki se zaposlujejo v socialnem varstvu. Ker „kodeks etike“ v diktiji

zakona ni pisan z veliko začetnico, torej ni mišljen kakšen posamičen kodeks (v nasprotju z vsemi drugimi), pa tudi ne kakšen *nov Kodeks* za to področje. „Sprejeti kodeks etike delavcev na področju socialnega varstva“ torej pomeni — kar zadeva zbornico — sprejeti za svojega tisti kodeks, po katerem se profesionalci, delujoč v socialnem varstvu, že ravna. In ker gre za različne profile, zbornica sprejema (tj., priznava) različne kodekse; tudi zaradi dejstva, da se med sabo ne izključujejo, pač pa dopolnjujejo (z vidika socialnovarstvenega področja). Če pride do kršitve katerega od obstoječih kodeksov, kar je vselej kršitev delavca določene profesije (od tod ednina v diktiji), mora zbornica „ukrepa/ti/ ob njegovem kršenju“, kar lahko pomeni, da je dolžna zgolj opozoriti kompetentni organ danega profesionalnega združenja (oz. njegovo etično razsodišče, če ga ima) na nastalo kršitev. Morda lahko pri tem organu sproži postopek za obravnavo domnevne kršitve, ne more pa razsojati namesto njega (ali nad njim).

Če pa bi se omenjena interpretacija pokazala neustrezna, bi bilo dobro sprožiti postopek za spremembo zakona v tej točki (sicer pa ne).

Strinjam pa se s komisijo za etiko pri Socialni zbornici v tem, da so v socialnem varstvu odprte dileme, ki so za to področje specifične in jih mora regulirati zbornica kot najvišja strokovna ustanova. Strinjam se tudi, da mora biti regulacija odprtih vprašanj podprta z močjo, ki pa mora biti v prvi vrsti *strokovna* (uporabljena npr. pri podeljevanju licenc). Vendar je za reševanje takih vprašanj najmanj primeren način neka nova kodifikacija splošnih etičnih načel (nov Kodeks), ker se lahko uveljavljanje teh načel doseže zlasti z moralnim pritiskom. Namesto tega bi bilo ustrezneje izdelati npr. konkretnjša „Navodila za...“ določeno področje ali „Načela dobre prakse“ — za socialno varstvo nasploh ali pa posebej za posamezne ustanove, glede na specifičnost storitev, ki jih zagotavljajo (posebej za Centre za socialno delo, posebej za zavode, za prostovoljne organizacije ipd.).

³ Ibid.: 7.

⁴ Mogoče v smislu tistega, kar je v tuji literaturi mišljeno kot *ordinary living principles, basic principles* ipd.